

բութիւնները, իսկ «մտաւրը» ուր Ան դըր-
ուեցաւ՝ ցոյց կուտայ Անոր խոնարհու-
թիւնը իր Աստուածութեանը մէջ:

«Խաղաղութեան Իշխանը» որ ծնաւ
Բեթղէմէմի մէջ, ի լրումն մարգարէու-
թեանց եկաւ և բնակեցաւ մեր մէջ «ընդ
մարդկան շրջեցաւ»: Ան է մեր իշխանը,
մեր Տէրը, մեր առաջնորդը բոլոր ժամա-
նակներու մէջ:

Աշխարհի բոլոր քրիստոնեայ ազգերը
և ժողովուրդները, մենք ևս իբրեւ ազգ և
եկեղեցի պէտք ունինք Անոր, խաղաղու-
թեան և սիրոյ մէջ ապրելու համար:

Արդարութեան Արեգակը, որ իր Ս.
Դննդեան տօնին առթիւ իր բոցանշոյլ ճա-
ռագայթները կը տարածէ բովանդակ աշ-
խարհի ժողովուրդները և ազգերը լուսա-
ւորելու համար, թող մեզ ալ լուսաւորէ,
վասնզի պէտք ունինք անոնց, ամէն ժա-
մանակէ աւելի, հիմա մանաւանդ:

Խոնարհինք իր առջևը և տանք Անոր
մեր սրտերուն երկրպագութիւնը, այնպէս
ինչպէս հովիւները ու մողերը եկան և խո-
նարհեցան Անոր առջևը: Մոմեր վառենք
և լուսաւորուինք Անոր աստուածային ան-
շէջ և անշամանդաղ լոյսերովը:

Խունկեր ձխենք Անոր խորանին առ-
ջևը և աղօթենք որ, Տէրը խաղաղու-
թեան մէջ պահէ բոլոր ազգերը և ժողո-
վուրդները: Քրիստոսի թագաւորութիւնը
վերջ ու վախճան չունի, Ան յաւիտենա-
կան և անվախճան է: Անոր թագաւորու-
թիւնը ժամանակէն եւ միջոցէն վեր է,
Ան՝ երկնային սահմաններ չունի, վասնզի՝
անսահմանելի թագաւորութիւն մըն է: Ա-
նոր սահմաններն են Սէր, Աստուածպաշ-
տութիւն, Խաղաղութիւն և Սրբութիւն:

ՊԱՐԳԵԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՌԵԹԷՈՍ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԱՐՉԱԿԱԳԻՐԸ

ՄԻՐԻՔԻ Լ Իշխը կը պարունակէ օրուան
այժմէութիւններուն շուրջը արձակ խոս-
քեր, որոնք շատ զիւրաւ պիտի չափարե-
ուէին եթէ ուղէր մէկը ընել ասիկա: Տա-
նորոյ նամակը կը խօսի նոր տարիքի: Ու
զուք կ'ունենաք դասական պատկերները
պոլսական կաղանդի մը, այնքան ընդհա-
նուր, աւելի ճիշդ բառով մը՝ դասական
յօրինուածքով, տեղական գոյնէ, համէ,
օրուան իրաւ յոյգերէն ընդարձակ նիհա-
րութեամբ մը: Մարդ զիւրաւ այդ հանդէսը
կը փոխադրէ աշխարհի վրայ որեւէ տեղ,
որեւէ ժողովուրդի մէջ պատահելի: Իսկ
տրտում է տանը յորտորոյ նամակը որուն
նիւթն է Մայիսը: Ստիպում եմ արտա-
գրել . . . «Տե՛ս այս աղաքներ, ի՜նչպէ՛ս»
գառնուկներու նման զուարթ՝ կը խայտան
մարգաց վրայ, կը վազվզեն խնդաղին, դա-
ւար խոտերու վրայ կը թաւալին ու խենդի
պէս մէկ ծաղկէն միւսին զիմելով փունջ
կը կազմեն երփներփեան՝ իւրեանց փափ-
կածայն սիրուն աղաղակները խոտնելով
թռչնոց դայլայլիկներուն: Մարդերը և
իրերը դատող էջերու վրայ մարդ դարձան-
քով կը հարցնէ տեղը այս աման գար-
նաներգութեան: Բայց քիչ մըն ալ տես-
նենք երիտասարդը . . . «Ի՜նչպէ՛ս քաղցր
է իրեն այն ատեն բնութեան ծոցը ուր
հեշտութեամբ կը հոսեն իւր արցունքներ,
ուր կը կարծէ համակիր էակներ տեսնել,
սոխակին երգոյն՝ զեփիւսին սոյլին՝ տերե-
ւոց սօսափիւնին ու ալեաց մրմունջին մէջ
սիրով՝ վշտով կամ երջանկութեամբ հառա-
չող ու իր հոգւոյն պատասխանող ձայներ
գտնել և զգալ թէ իւր սիրտն ալ ովկէանին
նման կ'ընդարձակի ու երկնից պէս կ'առտ-
ղաղարդի և թէ ինքն ալ իբրեւ բոյր մը
կը ցնդի կը խոտնուի համապոյից հետ ու
սիրոյ երգ մը դարձած կը կորսուի տիեզե-
րական ներդաշնակութեան մէջ: Անշուշտ:
Կը յիշեմ Սէթեանը որ նման պահերը պիտի
տաներ աւելի նրբանուրբ նկարչականու-

թեան: Դուք մի հարցնէք թէ ինչ գործ ունին սա պատկերները, քանի որ կրտսեր Ռոմանթիքներուն համար գրելը շատ յաճախ նման պահեր ստեղծել ու օգտագործել կը նշանակէ: Եթէ արտաքին աշխարհին համար սա հասարակ գոյները և գիծերը ձեզի կը թուին նեղիւ, ա՛յ աւելի տառապալկն զգացումներով լեցուիք պիտի երբ միտքերու աշխարհին վրայ եղանակը գտնէք նոյն անաւոր անզգաձութեամբ: Ահա անկէ ալ նմոյշ մը ձեզի . . . «Թէև ամէն եղանակի մէջ բնութիւնը կենդանի է ու գործօն, թէև ամէն եղանակի մէջ նա ունի իր զեղեցիկութիւնքն ու հրապոյրները, բայց մանաւանդ զարնային եղանակի մէջ հիասքանչ է նա, կենսայորդ և բազմահրապոյր, որպէս կինն իւր կուսական տիւղ մէջ կը զարգարուի իւր չքնաղագոյն շնորհներով ու քօղարկեալ աչերուն մէջ ունի մտնէն աւելի դիւթութիւն ու ձայնին մէջ սրտահաճօ քաղցրութիւն: Երկրին, իրբն թաղուհի մ'որ կը զարգարուի, կը բռնայ իւր գոհարատուփերն ու սապատներն ու կը պճնուի ճօրապաճոյճ, և ամենուրեք կը զարթնու կեանքը. խոտոյն տակ միջատներ, օդոյն մէջ թիթեռներ, տերեւոց ետև թռչունք կան. արշալոյսն իր ցօղաղին քրքմաթոյր ճաճանչներն ունի վերըստին, վերջալոյսն իր լուսախառն մեղամաղձիկ ստուերներ, պուրակն իր խոհալից հովանին, ծործորն իր գզգզ առուակ, և ամէն ինչ սէր է ու սիրով կը գրկախառնի, զեփուռն գտերև կը փայփայէ, սոխակն զվարդ կ'երգէ և ուկէտն՝ հանդարտ՝ երկնի լոյսերն կ'օրօրէ իւր ծոցոյն մէջ: Քանիօն . . .» և այլն . . . : Կը խորհիմ թէ բաւ են այս տողերը:

Պէրպէրեանի քրոնիկը աւելի վերջը, դէպի 1900, անշուշտ պիտի ազատի այս մանկական բանաստեղծութիւնէն, բայց դարձեալ պիտի չգտնէ սեռին իրաւ փառքը կազմող այն չորութիւնը, զի՞մէ, կարկառէ սրութիւնը որով տեսիլներն ու զէմքերը կը մնան սեւեռուած մեր մտքին մէջ երբ կը կարգանք Արփիարը, ոչ ալ պիտի ճարէ իրեն այն սրտայոյզ, իրաւ, համակրական բանաստեղծութիւնը որով կը լրջանան Հրանդի, Թլկատինցիի նոյնասեռ գրուածքները: Բաղդատեցէք 1900էն վերջ գըրուած Կարէշէրը (Ռ. Ջարգարեան) այս բա-

նաստեղծութեան հետ ու դուք պիտի աւաղէք ճաշակը որ մեղապարտ բանի մը վերածած է կրտսեր Ռոմանթիքներու խառնուածքն ու տաղանդը:

Պէրպէրեանի քրոնիկը ի՞նչ ժամանակին մէջ: Չեմ ճապաղեր: Կան Չերպիլի Գլուշէշէրը, Եղիան՝ իր ծպտումներով. աւելի վար՝ Մամուրեան, Ծերենց, Չիլինկիրեան: Պէրպէրեանի համար նուազագոյն արժանիք մը չէ կանոնաւոր լեզուն, յօդուածը կառուցանելու զգայարանք մը, երբեմն տաքնալու, կրքօտելու զիրութիւն մը: Այս գինով է որ Աբէէլի խմբակին վրայ իր յարձակողականը (Փն. Տամակ) համով տողեր ու խիտ զիտողութիւններ իւրարու կը խառնէ, հեռուէն հեռու թելադրելով Արփիարի խաճան եղանակը:

Ինքնիր մէջ Մարգարէ Լ Իշը միջակ գիրք մըն է, նոյն միջակութեամբ որով գրուած են Մամուրեանի Լուսնի Կանգնէն և Չիլինկիրեանի Արշալոյսն է Կ. Պալէրը: Չայն այսօր անհնար է կարգալ մէկէ աւելի պատճառներով: Ատոնցմէ զօրաւորագոյնը անշուշտ լեզուն և ոճը չեն կազմեր, ոչ ալ նիւթը, քանի որ այդ լեզուն լեզուն էր այդ օրերուն և նիւթ՝ մեր կեանքին քանի մը հիմնական երեւները և զայն յուզող հանգամանաւոր դէպքերը և մարդերը: Չեն կարգացուի փանգի լրագրական իրենց ճակատագրէն չեն ազատագրուած, չեն գտած անձնական կնիք: Չունին վաւերագրական տարողութիւն: Չեն նուաճած, ամբողջական նուաճմամբ մը, ոչ մէկ հարց: Չեն սեւեռած, տիրական կատարելութեամբ ոչ մէկ դէմք: Երկու կտորէ խօսեցայ ձեզի: Կան գիրքին մէջ ուրիշ երկուք ալ, բայց քրոնիկէն տարբեր սեռի մը պատկանող: Անոնք մաս կը կազմեն Պէրպէրեանի միւս աշխարհին. խօսքի աշխարհին: Քեաթիպեանին և Հիւկոյի մահերուն վրայ խօսքեր են անոնք: Առաջինը մեզ կը յուզէ ոչ անշուշտ մահուան, բարիքի, գութի, ճակատագրի հասարակ-տեղիքներուն վրայ քնարական ջերմ գեղումներովը, այլ այն տարբեր առաքինութեան պատճառով որ շատ մեծ անձնաւորութիւն և շատ բարձր ու եղբրական ճակատագրի մը քանի մը էջի վրայ կը նուաճեն խօսողը ինչպէս կարգացողը: Պիտի խօսիմ, աւելի անդին, Հիւկոյի վրայ իր ճառէն:

Կուգամ Պէրպէրեանի իմացականութեան, այսինքն այդ մարդուն մէջ մտածումի հէքեթին: Հաւանաբար Չրաքեանի նուիրումը գիրքին մէջ լայնօրէն կը վերլուծէ մտածումը յաջգրին մեր մէջ զգեցած կերպարանքը: Պէրպէրեանի առիթով իմ ըսելիքներս կը բաղկանան այդ կերպ յաջգր մը հանդերձող քանի մը հանգամանքներէ: Գրականութեան մը մէջ որ սկզբնական իր թափին, խանդավառութեան մէջ իրեն ունէր սահմանած որոշ, անհրաժեշտ առաջադրութիւններ, իրաւ գաղափարը չէր կրնար ոչ թէ զարգացում, զոյութիւն խոյ ունենալ: Գրական յոգեւածներ ու զրքոյիներ (Իզմիրի զպրոցէն Կ. Կոստանդին պրօշիւրները, մեր օրաթերթներուն ու հանդէսներուն մէջ քրոնիկի ձեռք առօրեայ գրութիւններ այնքան աղերս ունին իրաւ մտածումին հետ որքան եղիտ, Չեքազ, Պէրպէրեան երկասարկութեան գրական galimatias-ն. այս շփոթութեան հեղինակները դարձեալ այդ զպրոցին տղաքը կը մնան) չեն պատկանիր դարձեալ մտածում յորջորջում կրթանքին:

Եւ սակայն եռազեղի զպրոցէն Պէրպէրեանն է որ ամենէն աւելի զբաղեցուց մեր հրապարակը իր մտածման փորձերով: Իր քրոնիկները, ճառերը, դեռ մատաղ երիտասարդութեան օրերէն անոր վրայ բերին ծանրութիւն մը, չուք մը որ խոտոր կը համեմատէր այդ եռանդուն, աշխատասէր բայց բարձրագոյն կրթութեան մը բարիքէն չբարեբարուած տղուն իրական արժանիքներուն հետ: Երկար առեն մեր մէջ իմաստասէրներ նկատուեցան Սիւսեան, Ուրմեան, Եղիշէ Եպիսկոպոս Դուրեան, Տիրան Չրաքեան, Եղիտ, Պէրպէրեան: Իւրաքանչիւր անունի առիթով Հաւանաբար կուտայ իրական տարողութիւնը այս փառքերուն: Առայժմ կը սեղմեմ վերլուծումը ու կը մօտենամ Պէրպէրեանի մէջ մեծապայծառ իմացականութեան խորհրդաւոր հարցին:

Այդ իմացականութիւնը (որակականը կը զիջեմ Չրաքեանի երախտագէտ զգացումներուն ու մտքին նախնական կառուցին, զոհանալու համար աւելի պարզ, համեստ բառով՝ խելով որուն գրական մէկ կերպարանքն է խոշոր այդ տարազը) անշուշտ գործած է մեր շրջանակներուն մէջ:

Անոր զպրոցը խելքի փաստ մըն է ամենէն առաջ: Այդ իմացականութիւնը ինքզինքը իրագործած է դարձեալ գիրով: Ինծի կը մնայ յիշել առաջին իրականութիւնը, զայն արժեւորել իրեն պաշտած չափովը ու ծանրանալ գիրով մեզի հասած վկայութեանց: Այդ գիրը զգեցած է քանի մը տիրական կերպարանքներ: Ասոնցմէ բոնիկազիր անցաւ վերլուծումէ: Ասոնցմէ գրադար կամ գրական մտածողութեան սպասարը պիտի անցնի վերլուծումէ ուրիշ բարակաւոր մը մէջ: Ասոնցմէ տեքստաւոր որ իր խօսքը միշտ զրելու պարկեշտութեամբ մըն ալ մնացած է ուշադրաւ, նիւթը կուտայ այս բարակաւորին:

Կը յիշեմ այդ խօսքը իրագործող չեւորները: Չեմ լսած զինքը: Ըրած եմ մօտիկ իր աշակերանները, խորհող մը կշռելու կարող անձնաւորութիւններ: Ըստ այդ վկայութեանց, Պէրպէրեան առեւտրան մը յարգարող հիմնական տուրքերէն մէկ քանին տիրապետած ըլլալ կը թուի: Չայն, զուսպ շարժումներ, կորովի կառուցում: Չէ յոգնեցուցած, չէ յարգի բացով խանդավառած: Ասոնք անհրաժեշտ նկատողութիւններ են, բայց զիս չեն կրնար աւելի բանել քանի որ իմ կեցուածքը զործերը միայն ունի նկատի:

Յատուկը այդ խօսքին:

— Ահա իմ նպատակը: Պէրպէրեան, խօսքը ընտրած ըլլալու հանդամանքովն խոյ իր մտածումին իրրե կահաւորակ, որդեգրած է այդ խօսքը իր հասցէին առաջնորդելու ստիպողական պայմանը: Ատրկա, իմ կարծիքով, մօտիկ մնալն է զինքը մօտիկ ընդդէմը խելին: Երկու զլխաւոր մարդերու վրայ անիկա կիրարկած է խօսքին կրթանքը. — Ժողովրդական համախմբումներ (զանազան միութիւններու կողմէ սարքուած հանդէսներ, պարզեարաշխութիւններու առիթներ), Բ) — բնագիտի մը համար կազմակերպուած խօսքի հաւաքոյրներ (իր ճառերը — նշանաւոր հուսկ-բաները իր վարժարանին ընթացքը աւարտող տղոց ուղղուած, օրաթերթներու մէջ իր բարոյախօսական ճառերը Կիրակեալուր վերադարձութեամբ): Եթէ ասոնց վրայ աւելցնէք նաեւ դազալներու վրայ արատաստուած խօսքերը, դուք կ'ունենաք Պէրպէրեանի մեծապայծառ իմացականութեան ցոլարանը:

[illegible]

թխւն միայն կը մատուցանէին ապշահար
 մարտնչներուն, Պէրպլէրեանի ընտրած Նիւ-
 թիւն իսկ կը մատնեն աւելի որդձորակ
 առաջագրութիւններ: Այս մարդը կը հա-
 լատայ թէ իր խօսքը լրացուցիչ մըն է իր
 դպրոցին: Սորվեցնել և ոչ թէ խանդավա-
 ռել: Ազնուացնել և ոչ թէ հրահրել: Այսպէս
 պարզեցուած՝ Պէրպլէրեանի խօսքը զրա-
 կան կերպարանքի մը կարիքն ալ ունենա-
 լու չէր, քանի որ այդ զարդարուն յօրին-
 ուածքը խօսուածքի մէջ կ'անցնի անհետե-
 ւանք: Անոնք որ Պէրպլէրեանի գրականու-
 թիւնը կը դատապարտեն, հաւանաբար ազ-
 դուած են այդ խօսքերուն գրական այդ
 կերպարանքէն, ու կը մոռնան թէ խօսքն
 ու զիրը տարբեր քաներ են շատ յաճախ:
 Տարիներ վերջ երբ մարդ աչք մը կը նետէ
 այդ զովուած խօսքերուն յատակին, կը
 զարմանայ անոր պարզութեան, չըսելու
 ամօր ազքատութեան: Յետոյ կը հարցնէ
 թէ Գեւորգիէն և Գեւորգիէն յորջորջուած
 բանախօսութիւնը (աբասանեալ ի լստեան)
 Ընկերցասիրաց Ընկերութեան Օրագրիւղի
 1876 Ապրիլ 24, ինչպէս կ'ենթադրու-
 նակը իր վերնագիրը) ի՞նչ տրամադրու-
 թեամբ ընդունուեցաւ այդ ամբօխէն: Պէր-
 պլէրեան միշտ իր խօսքին հաւաստն ունի,
 Ըսի ասիկա: Պէրպլէրեան ուր որ ալ ըլլայ,
 ինքզինքը իր դպրոցին, իր դասարանի մէջ
 զգալու ուրիշ հաւատքն ալ ունի: Խօսե-
 ցէք այդ Նիւթին վրայ ձեր տղոցը, զրա-
 կանութեան դասի մը առիթով, դուք պիտի
 ստեղծէք անշուշտ լայն հետաքրքրութիւն,
 երբեմն խանդավառութիւն: Բայց թափե-
 ցէք ձեր բոլոր կորովը, բանի (verbe) ումն
 ու շնորհները չուկայիկ մարդոց տարտղ-
 նուած տրամադրութեան վրայ, դուք պիտի
 զգաք թէ որքան քիչ է ձեր մատուցածը
 այդ հոգիներուն:

В. ОЗУУУ.

(Եւրոսկիզի՝ 2)

